

figurációban lép fel: a magyar és a romani egy nyelvűektől a romani–magyar és beás–magyar két nyelvűekig. A gyermekek esélyegyenlőségének megteremtéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy az anyanyelv(ek)hez való viszonyuk az iskola segítségével harmonikusan alakuljon. Hogy az iskola képes legyen megfelelni ennek a feladatnak, szükség lenne az oktatáspolitikai szemlélet gyökeres átalakítására, és anyagi értelemben is vett áldozatvállalásra.

2009 novemberében a Magyar Országgyűlés elfogadta a magyar jelnyelvről szóló törvényt, amely azt önálló természetes nyelvként fogadja el. Hattyár Helga érdekes írása a siketség különböző konstrukcióiról annak a hosszú útnak a stációit mutatja be, amelyek az izolációtól a siket közösség öntudatra ébredéséig és a többség által a – remélhetőleg – teljes elfogadásig vezet. Az utolsó fejezet „elegyes” írásai közül a BUSZI tapasztalataihoz kapcsolható a stigmatizációra és hiperkorrekcióra is érzékeny *-ban/-ben* ragok ejtésének vizsgálata spontán beszédben (Gósy Mária), Kontra Miklós kandidátusi értekezésének témájához a hangsúlytalan szó eleji magánhangzók adaptációja amerikai magyar kölcsönszavakban (Fenyvesi Anna és Zsigri Gyula). Peter Sherwood a magánhangzó-harmóniáról és annak tanításáról ír az ünnepektől hajdani lektori tevékenységére emlékeztetve. Bakró-Nagy Marianne írása pedig archeológiai aprómunkával tárja fel, hogyan jöttek létre – és mennyire megbízhatóak – híres XIX. századi vogul nyelvi korpuszok.

Összességében elmondható, a Kontra Festschriftnek sikerült elkerülnie az alkalmi kötetek végzetét, nem vált „cikktemetővé” (Szépe György), hanem fontos, értékes írások gyűjteménye lett.

Huszár Ágnes

Cs. Jónás Erzsébet

Kultúrák találkozása

Fordításstilisztikai tanulmányok
Nyíregyháza: Bessenyei György
Könyvkiadó, 2011. 169 p.

Cs. Jónás Erzsébet 2011-ben megjelent tanulmánykötete az utóbbi tíz év fordításstilisztikai elemzéseit kínálja az oroszul tudó olvasóknak.

A fordításstilisztikai szövegelemzés a műfordítás folyamatának fontos összetevőit tárja fel. A fordító a fordítás során mindkét nyelv stílusnormáját, kultúrájának műfaji mintarendszerét követi. A fordítástudomány a célnyelvi szövegek születésének követéséhez, elemzéséhez nem nélkülözheti a nyelvben rögzült kulturális emlékezettel összefüggő társadalomtudományok, kulturologiai határtudományok jelenlétét.

A diszkurzív poétika olyan szövegfelfogást jelöl, mely a textus cselekvő létrehozásának, a jelek közti kapcsolatrendszerek (ön)értelmező megteremtésének módzatait kutatja. Ahol a nyelvészet és az irodalom érintkezik: a szövegkutatás és a diszkurzív poétika új lehetőségei révén a műfordítás-elemzés összefüggést mutat a kontrasztív fordításstilisztikával, a kultúraszemiotikával, a szövegszemantikával, a hermeneutikával (magyarázattan/értelmezéstan) és a kognitív nyelvészettel. A kognitív nyelvészethez többek között a fogalmi metaforák és a metaforikus kifejezések elemzése révén, nyelvek és szövegek összevetésével kapcsolódik.

A kötet Puskin, Lermontov, Gogol, Blok, Mandelstam, Paszternak, Solohov és mások magyar fordításainak elemzését, valamint Ady és Örkény orosz tolmácsolásainak közelképét kínálja az olvasó számára. A szerző ehhez hasonló munkái a Csehov-drámák magyar fordításait elemző *Kontrasztív szövegszemantikai vizsgálatok* (2001), a Ratkó József Viszockij-fordításait taglaló *Kettős portré vilanófényben* (2008) és az orosz nyelvű fordításstilisztikai elemzéseket tartalmazó *Én írok levelet magának ...* (2009) című kötetek.

Jelen válogatásában a szerző be akarta mutatni azt a kutatómódszertani ívet is, amelyet az 1990-es években publikált dolgozatainak kontrasztív összevető nyelvi elemzéseitől tett meg – az alakzatok világát bejárva – a kognitív nyelvészeti keretbe ágyazott fordításstiliztikai gondolkodásig. Ez utóbbi a befogadásesztétika, a hermeneutika, a holista funkcionális stiliztika, a szövegten mellett újabb irányba tágítja ki a fordításelemzés lehetőségeit. Éppen ezért olykor óhatatlanul átfedéseket találunk a dolgozatok elméleti háttérének ismertetésében vagy egyes művek elemzésében.

A Viktor Jerofejev magyar fordításaiban található posztoszocialista konnotációkkal kapcsolatosan a szerző szerint bizton állíthatjuk, hogy a korhoz és helyhez kötődő konnotatív tartalmak, stílusbeli változások nem csupán a nyelvet beszélő kulturális közösgmentális arculatának, azonosság tudatának, eszmei útkeresésének pillanatnyi állapotát jelző látletelek, hanem ezen túl az élő nyelv működése szempontjából figyelemre méltó folyamatok lenyomatai is.

Alekszandr Blok *Démon* című versének két magyar szövegváltozata alapján a versfordításban található különböző alakzatokat vizsgálva, a könyv szerzőjének véleménye szerint elkerülhetetlen bármely műalkotás adott nyelvű fordításainak stiliztikai elemzésekor a befogadás oldaláról is megvizsgálni a művészi szöveget. Az irodalmi mű nem valamiféle önmagában létező tárgy, amely minden szemlélőnek mindig ugyanazt a látványt nyújtja, inkább partitúrához hasonlít, amelyből az olvasmány újabb és újabb visszhangjai hozhatók ki. Még az újonnan megjelenő irodalmi mű sem jelent információs vákuumba berobbanó újdonságot, mert előrejelzésekkel, meghitt ismertetőjegyekkel vagy rejtett utalásokkal előre felkészíti az olvasót meghatározott jellegű befogadására, illetve határozott érzelmi állapotba hozza az olvasót. Ez a folyamat ment végbe Blok versének fordításai során is, amikor a művészi szöveggel találkozáva akaratlanul is felidéződött a nemzeti kulturális emlékezet (Blok kapcsán Lermontov, Ady és

mások), hogy a mű által kiváltott esztétikai élményt átadva a fordító saját művészi, szövegalkotó tehetségével közvetítsen a szerző és az olvasó „párbeszédében”.

A frazeologizmusok irodalmi, köznyelvi és népszerű fordítási kérdéseit példák alapján áttekintve a szerző azt állapítja meg, hogy a műfordításnak alapvetően négy követelménynek kell megfelelnie: át kell adnia egyrészt az értelmi tartalmat, másrészt az eredeti szöveg hangulatát, stílusát; vissza kell adnia az eredeti szöveg természetességét és érthetőségét; az eredeti művel azonos értékű hatást kell kiváltania a célnyelvi olvasóban.

A pszicholingvisztika a műfordítás folyamatának feltárásához a hermeneutikához hasonlóan azzal nyújt nagy segítséget, hogy megvilágítja a befogadás és újraalkotás tudati és lélektani szakaszait. Ezek minden értelmezésnél és szövegalkotásnál, így a fordítói munka folyamatában is törvényszerűen mennek végbe, míg végeredményként a célnyelvi olvasó elé nem kerül a szövegértelmezésnek a fordításban realizálódott irodalmi-esztétikai produktuma.

A hermeneutika mint az értelmezés, megértés tudománya joggal tekinthető a fordításelmélet kiemelten fontos társtudományának. A hermeneutika, a befogadásesztétika, a szemiotika, a fordításstiliztika s a többi interdiszciplináris tudományág segítségével a fordítás-elemző úgy mutathatja meg a szövegegésznek mint jelnek a működését, hogy azt a fordítással szembesítve szétszedi és újra összerakja.

A műfordításban fellelhető stiliztikai alakzatok jelentéséről szóló tanulmányban Csehov *Három nővér* és *Cserecsnyéskert* című művei alapján, Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád német közvetítéssel fordított átültetéseit vizsgálva azt tapasztalta a szerző, hogy fordításbeli képi világuk nem a fordítandó nyelvi anyaghoz igazodik. Egyéni stílusjegyeiket és a kor ízlésvilágát hordozva jelenítik meg fordítói arculatukat. A „jel a jelben” nem más, mint a magyarul megszólaló Csehov-szöveg bizonyos helyein átütő Kosztolányi-féle vagy Tóth Árpád-i nyelvi

fordulat, amely a közvetítő szerep vállalása közben is átüt, tükrözi világlátásukat.

Ady Endre *Párisban járt az Ősz* című művét elemezve azt vizsgálta a könyv írója, milyen szövegszervező funkciót töltenek be és hogyan adhatók vissza a fordításokban a stilisztikai alakzatok. Az alakzatok visszaadása nagy összpontosítást, művészi átélést és költői képalkotói nyelvezetet igényel a fordító részéről. Ennek előfeltétele a forrásnyelvi és célnyelvi szövegalkotó képi világlátásának legalább részleges rokonsága. Ady versének fordításánál az alakzatok orosz nyelvű átadása csak jelentős megszorításokkal mondható sikeresnek.

Az aktuális tagolás témafejlődése mint szövegszervező és szemantikai elem a dialógusban című tanulmányban arról olvashatunk, hogy a dialógusok témafejlődésének szerkezetei a belső mentális világ figyelemre méltó kognitív nyelvi vetületét nyújtják. Kosztolányi és Csehov műveiben a pálya vége felé egyre több a témamegszakítás a párbeszédekben. A szereplők nézőpontja ilyenkor megváltozik. A szemtől szemben állás egymásra figyelő pozíciója helyett az önmaga világába bezárkózó ember kiszakad a dialógusok tematikus összetartozást feltételező világából, s belső önmaga mentális világának reprezentációját adja a megnyilatkozásaival.

A műfordításról mint kognitív megközelítésben való kommunikációról azt írja a szerző, hogy a kognitív nyelvészet, a stilisztika, a retorika diszciplínái szorosan kapcsolódnak a művészi szöveghez abban a tekintetben, hogy leírásának nyelvi oldalát képviselik. A másik oldalt az irodalomtudományi értelmezés adja. A retorikai változáskategóriák, műveletek a műfordításban megmutatják azokat a helyeket is, ahol az eredeti és a fordítás szövegében szemiotikai különbségek vannak. Az adott kultúra jelrendszerébe foglalva „az egyéni írói beszédmód” és – mint a magyar fordítások is bizonyították – a fordító egyéni stílusa, gondolkozása egyaránt helyet kap a műfordítás szövegalkotó folyamatában.

A könyv írója szerint a fordításbeli archaizmusok megítélésében mindhárom világgép

szerepet kap az idő perspektíváján keresztül. Az idegen nyelvi szöveg befogadója első lépésben maga a fordító. Szándéka szerint nem feltétlenül archaizál, de egy későbbi kor fordításbeli interpretációja s a későbbi olvasó tekintheti a szövegét archaikusnak. Az újrafordítások fő oka mindenkor a kognitív, a nyelvi és a művészi világ képében bekövetkezett, időtényezőktől függő dinamikus változás.

A fordításstilisztikának azt is vizsgálnia kell, hogy miben különbözik az eredeti szövegben rögzült világlátás a fordításban megjelenő befogadói világ képétől. A könyv szerzője arra kereste a választ Dosztojevszkij két rövid szövegrészlete alapján, hogyan kompenzálhatók vagy nem kompenzálhatók a magyar nyelvben nem verbalizált fogalmak anélkül, hogy az orosz eredeti mű szövege veszítene az értékéből.

A célnyelvi kultúra kognitív világgépe nagy erővel hat arra a lexikára, azokra a szinonimákra, amelyek a fordítói szókincsben előjönnek a fordítás során. A szerző véleménye szerint a magyar tél fogalmi világa a Puskint átültető magyar fordítókra ugyanúgy hatással van, mint ahogyan a tél orosz fogalmának kognitív mezője Petőfi Sándor orosz fordítójának gondolkozására. A magyar és orosz fordítások nem minősíthetők „rossznak”, csupán megoldásaikban a fordítók anyanyelvi kultúrája kognitív mezőinek, fogalomalkotásának hű leképeződéseit hordozzák.

Minél gazdagabb egy nemzeti kultúra, annak folklórja, irodalma, tudományai, képzőművészete, történelme, egyháztörténete, annál gazdagabb egy nép konceptoszférája. A konceptoszféra egy adott nép konceptusainak rendezett összessége, a gondolkozás információs bázisa. Széles körben alkalmazzák a kognitív nyelvészetben a különböző nemzeti konceptoszférák összehasonlítását. Ez teszi lehetővé a konceptualizáció hasonló és különböző vonásainak feltárását, annak bemutatását, hogy a konceptusok milyen esetekben különböznek, s milyen esetekben hiányoznak a másik nyelv konceptoszférájából. Ezen a ponton kapcsolódik a fordításstilisztika a kognitív nyelvészet-

hez, s azon belül is a kognitív szemantikához, amely az eredeti mű szerzője, befogadó fordítója és célnyelvi olvasója hármasságában vizsgálja az individuális és a szubjektíven megélt kultúrák kognitív, mentális tereit.

Az orosz és a magyar nyelvnek a jelen tanulmánykötet által bemutatott ilyen irányú stilsztikai elemzése mind a nyelvészek, mind az irodalmárok, mind a gyakorló tanárok s az oroszul tanulók számára egyaránt érdekes olvasmány lehet. A kötet végén bibliográfiai tájékoztató található, amely a tanulmányok eredeti lelőhelyét tartalmazza.

Abonyi Andrea Tímea

Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor (szerk.):

Szótárak, szólások, nevek vonzásában

Köszöntő könyv Fábrián Zsuzsanna tiszteletére

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2010. 240 p.

Minden születésnap fontos mérföldkő egy ember életében. Az a szép egyetemi hagyomány, miszerint tisztelgő kötetekkel köszöntik a kollégák az ünnepeltet, különösen emeli az esemény rangját. Az avatott szem számára néhány dolog első látásra is szembeötlő, ha végignézzünk az ábécébe rendezett névsoron: kiválónál kiválóbb pályatársak, sikeres volt diákok több tudományterület képviselőit és két nagyszerű szerkesztőt. A borítóról Dante Alighieri figyelő szeme tekint az eredményre.

A tisztelgő kötetben megszokott módon az írások mindegyike kötődik az ünnepelt által kutatott témákhoz. A szerzőknek nem volt nehéz dolguk, hiszen Fábrián Zsuzsanna anynyira sokoldalú kutató, munkássága olyan sokrétű, hogy könnyen találhat hozzá kapcsolódó pontokat bármelyik nyelvész. *Albert Sándor* abból a nyelvfilozófiai véleményből indul ki, hogy „csak egy bizonyos nyelven lehet filozofálni” (É. Gilson 11. o.). Vajon el-

képzelhető-e más nyelven Heidegger filozófiája, mint németül? Pontos megfelelő hiányában lehetetlenné válik-e a fordítás? Igaz-e a filozófiára Ladmiral megállapítása, miszerint „egy fordítás célja az, hogy felmentsen minket az eredeti szöveg elolvasása alól” (16)? – *Balázs Géza* „Az abszurd a népköltészetben” című tanulmánya a jelentés világa körül folytatott kutatásokhoz kapcsolódik. A szerző sok példát felvonultat, gazdagon dokumentált írásában az irodalom és nyelvészet közti határterületet, az abszurd megnyilvánulásait mutatja be, rávilágítva arra, hogy a jelenség a népköltészettől a posztmodernig, a magas irodalomtól a városi folklórig fellelhető. – *Bañcerowski Janusz* egyik legszakavatottabb kutatója nyelv és világkép kapcsolatának. A jelenséget először a nem-európai nyelvekből vett példák segítségével világítja meg, majd figyelmeztet arra, hogy tévedés a témában csak európai és nem-európai nyelvek közötti különbséget látni. A lengyel–magyar és lengyel–német viszonyból hozott példák bemutatják, hogy a nyelvek közti különbségek nemcsak a szókészletben és a nyelvtanban rejlenek, hanem „összehasonlítjuk a világ két különböző nyelvi képét is” (37).

Bárdosi Vilmos Fábrián Zsuzsanna családnévéből kiindulva a *bab* szó frazeológiai vizsgálatát végzi el több európai nyelvben. Sok érdekességgel szolgál ez az írás, amely a *bab*-tól a *paszulykaróig* vizsgálja a korpuszt előbb a magyar nyelvben a) tipológiai szempontból, b) a használati minősítések szempontjából és c) onomasziológiai megközelítésben. A kontrasztív nyelvészeti megközelítésben a szerző a francia, a német, az olasz és a spanyol nyelvekkel veti össze a vizsgált anyagot. – *Bernáth Csilla* cikkének kiindulópontja az írott és nem írott (TV, rádió) német sajtó jellegzetes szavainak és „szóra sem érdemes szavainak” (59) évenkénti nyelvművelő vizsgálata. Értekezésében szorgalmazza a magyarországi kritikai nyelvművelést, a magyar nyelv iskolai tanításában a lexikográfia bevezetését, és rámutat a „beszélők érzékenységének felkeltése a stílusminősítések iránt” (62) fontosságára, vala-